

Poznání / Reflexe / Já

Teprve za předpokladu, že vědomí je v reflexi schopno se vztáhnout k sobě samému, se může pokoušet udělat ve svých „obsazích“ vůbec nějaký pořádek tak, aby zároveň při tomto pořádání alespoň trochu vědělo (bylo si vědomo), co to vlastně při tom pořádání dělá (např. aby to mohlo někdy cíleně a nejenom rutinně provést znovu). Člověk ovšem vývojově souvisí s jinými vyššími živočichy a leccos se učí také jen jako rutinu (ostatně by ve svém vědomí na všechno ani pozor dávat nemohl, takže jak může, zatlačuje některé již naučené a zaběhané funkce do rutiny i na vyšších stupních svého individuálního vývoje). Prvním závažným krokem kupředu je schopnost – dnes to můžeme pozorovat už jenom u nejmenších dětí – rozpoznat ty „obsahy“ vědomí, které se vztahují k vlastním akcím, od ostatních, jejichž původ a zdroj zatím nebyl (a zatím ani ještě nemůže být) identifikován. Je to důležité zejména pro orientaci v nejbližším daném okolí. Jde předešlým o pohyby končetinami a hlavou; časem se přihodí, že ručka zavadí o nožku apod. – dítě se naučí v okolním světě rozeznávat své tělo od ostatních skutečností. To vše je možné jen na základě reflexe, má-li to vést ke skutečnému poznání a nikoliv jen k jakémusi přizpůsobení okolnostem a návyku na ně, k jakémusi zdomácnění v daném prostředí. Obrovskou úlohu tu plní paměť, která dává k dispozici všechen materiál potřebný k tomu, aby v myšlenkách celá akce mohla proběhnout znovu a aby byla pozorněji, než je to možné při jejím přímém provádění, „přivedena“ před vědomou reflexi a podrobena rozboru. Základní důležitost při tomto rozboru má nejprve správná orientace, pokud jde o prvky, úzce spjaté s „předmětem“ („cílem“) provedené akce, na rozdíl od prvků, za něž nese plnou odpovědnost „subjekt“ akce. Toto rozlišování postupně vede ve vědomí k vydělení subjektu z ostatku světa, ačkoliv se subjekt sám se sebou nikdy a nikde nemůže setkat. Víme ze zkušenosti s malými dětmi, že není tak docela snadné dospět k vědomí sebe, tj. k plnému uvědomění toho, že „já“ nejsem jen ten, na kterého ukazují, kterého vidí, s nímž rozmlouvají anebo o němž mluví ti druzí, že tedy nejsem ani „ty“ ani „on“, nýbrž právě jen „já“, a to především sám pro sebe, a pak i pro jiné.

(Berlín, 930329-2)